

---

10 SOCIÁLNÍ KONTROLA

Základní pojmy:

Kontrola, vnější kontrola, vnitřní kontrola, socializace, resocializace, koncepty sociální kontroly.

10.1 Pojem sociální kontrola

Pojem sociální kontrola je sociologií chápán nejen jako technická charakteristika určitých zvláštních „nástrojů“, jimiž se působí na společnost, ale především jako určitý sociální proces, při kterém se předávají lidem jisté standardy a sociální vzorce chování.

Sociální kontrola je v sociologické literatuře často používaný pojem, věnují mu pozornost téměř všechny systémy sociologie a úvody do sociologie a sociální psychologie.

V češtině termín kontrola má velmi úzký význam, protože znamená dozor nad tím, jestli se nějaká činnost dělá správně a zda výsledky odpovídají kladeným požadavkům. Naproti tomu anglické „control“ znamená jednak ovládání, a proto i řízení, ale i dozor.

V angličtině má slovo control význam, blízký tomu, který se spojuje s termínem moc – jako možnost řídit lidi. Kontrola je proto také považována za ovládání cizího jednání. Kontrola je pak mírou, v níž skupina reguluje jednání jedinců, kteří fungují jako členové skupiny.

Problém sociální kontroly řešila především americká sociologie, ve které se úvahy o sociální kontrole vyznačují nejen měnícím se pojmáním a nedůsledným používáním termínu, ale i nepřesnou definicí a nejednotnými kritérii při klasifikaci prostředků sociální kontroly. Pojetí sociální kontroly v dnešní době v sobě zahrnuje postavení společnosti vůči jedinci a jedince vůči společnosti. Rozpracována je zejména oblast působení společnosti na jedince v podmínkách kdy:

- Společnost působí na jedince a umožňuje mu na základě daných podmínek seberealizaci, pokud jedinec společnost respektuje.
- Společnost působí na jedince represivně v případě, kdy jedinec společnost nerespektuje, snaží se ze společnosti vymanit.

Společnost tak disponuje dvěma složkami – podpůrnou a represivní, které se navzájem prolínají a působí neoddělitelně. Tyto procesy jsou v současnosti často vázány na vlastní ekonomický proces.

Problematika kontroly odkazuje k oblasti moci, neboť moc znamená schopnost kontrolovat dění. Mít moc v určité oblasti znamená být schopen řídit, regulovat, tedy kontrolovat tuto oblast. V americké literatuře se můžeme setkat i s nahrazením pojmu moc pojmem kontrola. Moc je předpoklad, prostředek i výsledek sociální kontroly.

10.1.1 Faktory a formy moci a autority

Faktory moci mohou být primární a sekundární.

K primárním řadíme např.: větší tělesnou sílu, chytrost, sexuální kouzlo, sugestivní nadání, umění přemlouvát, vrozené vlohy vládnout (být ovládán) silnou vůli k moci (slabou vůli k moci).

Sekundární spočívají na sociální organizaci uvnitř společenské integrity, např. moc úředníka.

Existují různé formy moci, i když vztah moc – poslušnost je založen na možném použití nátlaku a síly jako posledního prostředku, zahrnuje moc celou škálu působení, kde na jednom pólu je přesvědčování a dobrovolné podřízení a na druhém pólu donucení, násilí a nedobrovolné podřízení. Mocenský vztah nemusí být vždy aktuálně vztahem donucení a násilí. Z hlediska dlouhodobé efektivity je daleko výhodnější dobrovolná poslušnost a podřízenost, konsenzus na základě přijetí určitých norem zahrnující nadřízenost a podřízenost, spíše než donucení a násilí. Všechny formy krajního donucení, uplatnění násilí a vynucení poslušnosti silou vyžadují neúměrné náklady, stálý tlak a soustředění zdrojů, které pak jinde chybějí. Dobrovolná poslušnost bývá spjata daleko více s iniciativou, zájmem a aktivní činností. Moc je spjata s existencí společnosti, která vede k tomu, že se lidé sdružují k řešení úkolů, které překračují síly jednotlivce. Efekt takové činnosti je spojen s existencí a silou autority.

Autorita je společenský vztah mezi osobami, z nichž jedny vykonávají reálný, převažující vliv na činnost druhých. Stává se osobní vlastností těch, kteří si takovou možnost zjednájí. V případě, je-li sankcionována hodnotami,

které sdílejí obě strany daného vztahu, jde o autoritu morální, která se může obejít bez mocenských prostředků, tzv. přirozená autorita. Nesdílejí-li však dané hodnoty ti, jejichž činnost je ovlivňována, mívá autorita silně mocenský ráz – vynucená autorita.

Pro přirozenou autoritu mohou být motivy podřízení např. dobrovolnost, úcta, uvědomělost. Pro vynucenou pak strach z represe a použití násilí.

Úkolem autority je odstraňovat ve společnosti chaos, ať už jde o autoritu otcovskou, kněžskou, božskou, vojenskou, právní, výchovnou, školskou, vědeckou, mravní, přičemž normy těchto autorit mohou, ale nemusejí mít donucovací sankci. Normě, která nemá sankci, se subjekt poslušnosti podrobuje, když ji sám shledává dobrou a chce to, co je účelem normy jako postulátu. Např. poslouchám rady lékaře, protože chci chránit své zdraví, které je účelem jeho nařízení. Tento motiv poslušnosti mohou mít ovšem i normy s donucovacími sankcemi. „Podřízený“ neposlouchá proto, že by za příkazem stála hrozba trestu, nýbrž prostě proto, že to považuje za správné.

Moderní společnost je založena na respektování autority pozice a funkce. Autorita pozice se vztahuje na pozice úřadu v hierarchii politického rozhodování. (Např. autorita předsedy vlády, člena vlády, starosty). Z tohoto hlediska autorita je legitimní právo úřadu na určité kategorie rozhodování se závazností pro kolektiv.

Autorita funkce je spjata s významem určitých činností v dělbě práce obecně. Obě formy se mohou, ale nemusí překrývat, první tedy vyjadřuje, v jakém je kdo postavení, druhá, co skutečně dělá, jakým způsobem a s jakým účinkem.

Za základ právních systémů můžeme považovat autoritu založenou na hodnotách, což vyplývá z toho, že právo jedné osoby nařizovat a povinnost strany druhé se podrobit je zakotvena v obecných normách a hodnotách schválených všemi zúčastněnými.

10.2 Socializace jako univerzální prostředek sociální kontroly

Univerzálním kulturním prostředkem k zajištění kontroly chování a myšlení členů společnosti je proces socializace (enkulturace).